

EFTERSKRIFT OM DET ENE OG DET ANDET

v. filosof Anders Fogh Jensen

Hvordan hænger verden i det inderste sammen?

I Jan Kjærstads roman *Forførelsen* sker det tragiske. Hovedpersonen Jonas er ti år, da hans kære veninde sønderknuses af en sytten tons Scania lastbil for øjnene af ham. Det er Nefertiti, der er i stand til at finde det smukke i det værste møg. Hun kan beundre en kokage og vente på, at der ud af den kravler en lille smuk bille, som selv formår at leve af møg. Det er Nefertiti, med fletninger og sixpence på cykel, der udånder for sidste gang igennem en mundharmonika, før hun smadres imod et kølergitter. Jonas bivåner det og er efterfølgende både knust og helt skilt ad, sådan som Nefertitis krop. Der kommer en dag i ethvert liv, hvor barndommen er forbi ”og for Jonas kom den, da Nefertiti døde.”⁴⁸ Herefter bliver Jonas syg, han bliver indlagt, men intet hjælper. Indtil den dag, hvor Jonas’ far, Haakon Hansen, der er organist i Grorud kirke i udkanten af Oslo, tager sin søn med hen i kirken.

Hvad sker der i denne kirke? Jo, Jonas finder vej ind i orgelet, som Jonas i hvalens bug, og herinde i orgelet ligger Jonas. ”Så begynder faren at spille. Johann Sebastian Bach. Haakon Hansen er overhovedet ikke i tvivl. Hvis noget kan hjælpe hans søn, må det være Johann Sebastian Bach. Og Jo-

48 Kjærstad *Forførelsen* (Aschehoug & co. 1993) s.216

nas sidder inde i orgelhuset og synes, det lyder fantastisk. Som at høre musikken inde fra sig selv. Han er *i* musikken, han flyder på den. Hans krop bliver en pibe, eller hver knogle bliver en pibe, og eftersom hver knogle bliver en pibe, og eftersom Bachs musik hænger sammen mere end nogen anden musik, føjer ting sammen, mærker Jonas, hvordan farens spil samler ham, sætter hans parterede krop sammen”⁴⁹

FILOSOFIENS BACH

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) er tankens Johan Sebastian Bach. Hegels filosofi hænger ikke alene sammen – det er der så mange tankesæt, der gør – som Bachs musik føjer den også ting sammen. Hegels filosofi spiller den sammenhæng, der er i verden, så verden ikke bare hænger sammen i sig selv, men igennem Hegels komposition kommer den også til at hænge sammen for os. Derfor er det så vigtigt at få nøglen til katedralen.

I det følgende efterår går Jonas mindst et par gange om ugen ind i orgelhuset og lader faderen spille for sig. Noget han opdager er, at ”tangenter ved siden af hinanden på manualerne ikke havde piber ved siden af hinanden inde i orglet, så altså et c og et cis, klods op af hinanden på klaviaturet, kunne ligge næsten to og en halv meter fra hinanden inde i orgelhuset. Når faren spillede alle en skalas tolv toner, lød tonerne alle steder fra inde i orglet, især hvis han samtidig kobledede stemmer ned fra andre manualer. [...] Jonas kunne ikke alene godt lide det, han lå næsten på knæ stillet over for denne overraskende og helt anderledes årsagssam-

49 Ibid. s.218

menhæng, fordi han oplevede det som en gave” – og hør nu – ”dette indblik i en anden form for logik, der altså – og det var det trøsterige – stod i forbindelse med den logik, der var udenfor på manualerne, som om det var to parallelle, men forskellige universer.”⁵⁰

Med det tragiske ophører barndommen. Verden falder fra hinanden. Men Hegel er den, der viser os en vej, hvor der før har været en vej. Eller rettere, han viser os, at der før har været en vej i kolort, og det giver os forvisningen om, at det kan der blive igen.

Hegels kærlighedserklæring til tanken går for det første ud på, *at* vi kan forstå, *med* tanken begribe verden og for det tredje, at det altid er bedre at forstå *hvorfor* end bare at se på eller lade hænde. Syndefaldet, såvel som den gnist i ethvert barn, der starter refleksiviteten, er noget godt. Men der forestår så mennesket den opgave i tanken at transformere alt det hændte til forstået historie og alt det værende til forstået væren. Dette kalder Hegel henholdsvis, at noget er *i sig* og når det bliver forstået, er blevet klart hvorfor, er *for sig*. I og for sig er verden mulig, men den må først erkendes for at blive en verden for sig. Hegels verden er en verden for sig.

Man kan tage mange tilløb til Hegel uden at komme ind. Men hver gang man vender ham ryggen i udmattelse, har man en fornemmelse af at gå glip af noget vigtigt. Der er noget dragende ved sværhedsgraden, der ikke bare handler om bjergbestigning, men om, hvad der bor inde bag granitten. Derfor har vi brug for denne guide til den store katedral. Vi har brug for denne bog, fordi den med andre ord åbner til det samme univers, når vi har løbet panden imod Hegel selv eller andre guider, der taler videre på det hegelsk, som vi endnu ikke forstår. Og når vi ikke forstår hegelsk, så

50 Ibid. s.218-219

er det ikke fordi han anvender termer, vi aldrig har hørt før. Det er fordi termer, der er meget langt væk fra hinanden i daglig tale, pludselig forenes, når Hegel trækker universet rundt og ændrer dets form, så to fjerne begreber står for et og det samme. Her åbner dagligsproget sin dybde. Sproget vidste allerede, hvad du skulle til at forstå.

”Jonas mente længe, at det var Nefertitis død, der havde tvunget ham ind i orgelhuset, men den egentlige årsag lå selvfølgelig i fremtiden. Først som voksen, på lang tids afstand, så Jonas, at opholdet i orgelet havde rustet ham til oplevelser og prøvelser, der skulle finde sted langt senere i livet.”⁵¹

Dette kalder Hegel ånd. Ånd er at indse hvorfor. Det kan man ikke vide på forhånd, end ikke i nuet, men fremtiden vil vise sandheden. Hvordan bereder vi os på fremtiden og sandheden? Det gør vi bedst ved at være os bevidste om fortiden. Hegel kommer altså nu til os i vores demente fremtidsorienterede tidsalder og siger, at vi skal se bagud for at forstå.

Noget kan godt ske, og noget kan vi gøre uden at være bevidste om det. Som Jonas kan vi senere finde ud af, hvad meningen, årsagen og logikken i det var. Det hændte i sig selv, men det blev først senere inddraget på ny i en verden *for sig*.

Vor tid lider ikke bare af demens, den hygger sig også ved en anti-intellektualisme. Siger man ikke ofte, at nogen tænker for meget? Man drøfter i forskellige varianter om ikke æslet er mere lykkeligt end det tænksomme menneske.

51 Ibid. s.220

Som når Nietzsche skriver, at hjorten ”er bundet til øjeblikkets pæl”, og at mennesket, der føler sig hævet over dyret, alligevel ”skeler til dets lykke.”⁵²

Andre nedgørelser af tænkning varierer over urformen: Blev Adam og Eva måske mere lykkelige? Blev Jonas måske mere lykkelig af at forlade barndommen, da han så sin veninde smadret mod et Scandiagitter? Hegels svar er utvetydigt: ja – med tiden.

Mennesket kan blive så meget mere, dersom det forstår sig på verden, herunder også hvad det vil sige at være syndefalden eller reflektiv. Det er ligefrem menneskets natur at tænke, så den der nedgør tanken eller afviser den i dovenskab, afstår fra at udfolde noget i naturen iboende. Det er menneskets opgave at blive voksen og forstå sig på verden, se ind i den og afkode, hvad der i det inderste holder den sammen. Bliver verden herved en anden? Ja og nej, den bliver den samme, men som forstået, og dermed en anden. Det er i og for sig verden.

Hos Freud hed det ”Wo es war soll ich werden”: hvor det ubevidste var skal jeg’et med psykoanalysen blive bevidst. Hegels formel er tilsvarende: Det, der er *i sig*, skal blive *for sig*.

”[H]ele barndommens verden vil blive slået brutalt i stykker”⁵³. Jo, men barnet skal ikke bare vokse op og blive bebyrdet med refleksivitet, det skal med denne tankevirk-somhed gennemtrænge virkelighedens kolort og beundre billen.

Da Jonas og Nefertiti en dag knæler over noget komøg får Nefertiti øje på en bille og siger: ”Er det ikke fantastisk,

52 Nietzsche *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben* (Carl Hanser 1995, bd.I opr.1874) s.211

53 Kjærstad *Forføreren* (Aschehoug & co. 1993) s.392

Jonas. *Leve af møg!* Overleve i en verden af lort! Det kalder jeg formidabelt. Kan det ikke få dig til at tænke store tanker? Forestille dig, overvej de mest ufattelige ting?⁵⁴

Her begynder Hegel.

DET RINGER IND TIL SANDHEDENS TIME TO GANGE

Hegel handler om det ene og det andet.

Så kort kan det siges. Og alligevel sidder man tilbage med en fornemmelse af at mangle en forklaring. Det er sådan Hegel skriver. Så kondenseret, at man må læse sætningerne flere gange for at forstå deres meninger. Men det er også sådan Hegel tænker: Noget kan måske nok gøres kort, men der venter en opgave med at forstå dets hvorfor – og hvordan dette hvorfor forklarer dets hvorledes. For eksempel kan en krig bryde ud og afvikle sig i hurtigt tempo. Bag efter er det op til historikerne at forklare, hvorfor det skete, og hvorfor det forløb således. Hvis historikerne er som Hegel, vil de i historien se parternes væsen: Eftersom parterne var netop som de var, så kunne deres sammentræf ikke have forløbet anderledes. Det kunne vi dog først se efterlods, da virkeligheden havde rullet sine potentialer ud. Vi var nok vidende om potentialerne, at denne nation havde dette folkeslag med dette temperament, denne folkestemning, disse våben og denne historie. Og det samme om den anden nation. Men sandhedens time kom først, da de rullede sig ud. Og sandhedens time hændte igen, da vi forstod det. Sandhedens time må hælde to gange.

54 Ibid. s.467

At det ringer ind til sandhedens time to gange betyder, at sandheden både hænder objektivt – det, der skete på slagmarken – og subjektivt – det der skete på slagmarken forstås af nogen, det bliver sandhed for nogen. I Hegels termer: Krigens hændelser var som de var *i sig selv*. Og de var som de var *for dem*, der forstod den. I sig og for sig. I og for sig var der krig.

I og for sig er det sandt. *I og for sig*, siger vi i daglig tale, som et synonym til *egentligt*. Og sandheden er det, der egentligt er.

Er sandheden så subjektiv eller objektiv? Stor debat ikke bare i videnskabsteorien, også i vor tids kulturstrømninger og debatter, der er en slagmark om sandheden med disse trætte termer objektiv og subjektiv. Hvem har ret til at skrive krigshistorien fra sit subjektive standpunkt? Der er en hel krigshistorie at skrive om sandheden selv, fordi sandheden synes at have så pokkers mange konsekvenser for verdens gang. Længe før fake news har man kæmpet om sandheden. Og vor tid er spaltet. På den ene side er der dektortendensen og datapesten, der holder ikke bare påstande, men også oplevelser op imod objektive data. Den forpustede løber kigger på pulsuret og fæster mere lid til dette end sit bankende hjerte. På den anden side er der identitetsbevægelserne og fortolkningspolitiet, der siger, at enhver har sin oplevelse og har ret til at have den, fordi den er sandfærdig. Ethvert dokument, der udfærdiges, må tage hensyn til de involverede parters oplevelse, ligesom enhver redegørelse må indeholde oplevelsens sandhed. Det er undertiden lige så kedeligt som sportsjournalistik. Og alligevel, ville Hegel sige, må den levede side med. Den kalder Hegel sædelighed.

Vi fik ikke svaret på, om sandheden var subjektiv eller objektiv. Det er fordi sandheden er hverken eller. Sandheden

tager tid. Først med tiden forstås det (subjektivt) som er hændt (objektivt). Først med tiden viser det, som er forstået (subjektivt), sig som bevist eller afvist (objektivt). Det tager tid før det har vist sig, hvad der falder fra og hvad der kan overleve. Sandheden er en kraft til at modstå tiden.

Det tilfredsstillende naturligvis ikke den, der vil vide om sandheden er subjektiv eller objektiv. Hegels svar hertil ville være, at 'det ene eller det andet' er et symptom på umodenhed. Den, der stiller spørgsmålet sådan, er ikke for viderekommende. Men det er jo samtidig sandt, at der findes den slags ånder, og at de måtte forstå det sådan, subjektivt eller objektivt. Hvad er der i vejen? Det er jo sandt, at en sten ligger i vejen på deres erkendelsesvej, og at den slags ånder ikke er i stand til at udvide deres tanke, så de kan komme videre.

Hvis du derimod hverken er tilfreds med svaret 'objektiv' eller 'subjektiv', så er det nok fordi du trods alt er kommet videre fra barnets egocentriske verdensbillede og har indset, at der i den blotte hverdagspositivisme er nogle aber dæbt. Så har du kimen til at forandre din tanke. Hegel handler om tankeformernes udvikling.

TANKEFORMERNES UDVIKLING

Tankeformernes udvikling er historien om, hvordan bevidstheder på forskellige udviklingstrin forstår verden. Hegel ser disse bevidsthedsformer indefra og beskriver dem udefra i en historie om, hvordan der ligger forskellige store erkendelsessten og blokerer vejen, så bevidsthederne kun kommer videre, hvis de udvikler sig. Den objektive sandhed, detektortendensen og datapestens, er et niveau på denne vej,

men ikke dens endestation, ligesom barnets egocentriske verdensbillede heller ikke var det. Der er mere til fornuften end at afsløre falske prisbesparelser. Men det er ikke sikkert, at et folk opdager det.

Tilsvarende er forskellen på vor tids kulturrelativistiske tolerancepoliti og Hegel er, at førstnævnte ender ud i et 'ikke' og bliver stående derved: Ingen udlægning har lov til at kalde sig sandheden, den ene forståelse er ikke bedre end den anden, den ene kultur er ikke bedre end den anden. Derfor må vi respektere alles oplevelser og beskrivelser. Hegel vil bruge dette 'ikke' til noget. Der er potentialer i det, som tolerancepolitiet og kulturkritikerne ikke selv har opdaget.

I denne nihilistiske situation, spændt ud imellem snusfornuft og forurettelse, trænger vi mere end nogensinde til et *noget* fremfor et *ikke*. Og det noget, som Hegel tilbyder, er et system. Filosofiens Bach spiller os sammen i sit katedralske orgel. Og det er en langt større kraftanstrengelse end at afsløre og at dekonstruere. Hegel indrømmer dog, at der er en for verden brugbar dynamik i de moraliserende 'ikkebevægelser's negation. Alle piberne får lov til at pibe

HVORFOR LÆSE HEGEL I DAG?

I det skrivende år 2020 fylder Hegel 250 år. Gottfried Wilhelm Friedrich Hegel, der blev født i Stuttgart og studerede teologi og filosofi i Tübingen, var privatlærer i Bern og Frankfurt, gymnasielærer i Nürnberg, ansat på universitetet i Jena, professor ved universitetet i Heidelberg og fra 1818 professor og undertiden rektor ved Universitetet i Berlin. Han døde af Kolera i en alder af 61 år i 1831.